

nefanatične muslimane da očiste svoje vlastite religije od fanatizma. Poziva na otvoreno i temeljito znanstveno istraživanje vjerskih uvjerenja. Samo obrazovani ljudi diljem svijeta mogu donositi prave odluke, “neznanje nije sramotno, a *nametanje neznanja jest*” (str. 332).

Autor ima dobre nakane koje treba pozdraviti. On želi demokratsko društvo ne samo sačuvati od lijevih i desnih subverzija, nego i proširiti i produbiti ljudske slobode u demokratskom društvu. Iako se bori protiv predrasuda i protiv nametanja neznanja, on je sam u svom istraživanju sklon prihvatiti neke dogmatske sheme koje nisu – kako sam priznaje – dokazane. Postoje dvije dogmatske sheme o nastanku i razvoju religije. Prva shema tvrdi da kod religija postoji razvoj od nesavršenog prema savršenom, da se na početku razvoja nalaze nesavršeni oblici religije, a na kraju razvoja savršeni oblici religije. Tu shemu nazivamo teorijom evolucije. Druga shema tvrdi da se sve religije razvijaju (zapravo deformiraju) od savršenog oblika prema nesavršenom, što nazivamo teorijom deformacije ili degeneracije. Strogo povijesno istraživanje religija pokazuje da u svakom povijesnom razdoblju nalazimo i nesavršene i savršene oblike religija, što znači da ni jedna ni druga shema nisu znanstveno potvrđene.

Autor je sklon da se prvenstveno pozudaje u znanje prirodnih znanosti, ali ne i u znanje duhovnih znanosti. Razliku između prirodnih i duhovnih znanosti razjasnio je Hans-Georg Gadamer u svojoj knjizi *Istina i metoda*. Kada bismo mogli – oslanjajući se samo na prirodne znanosti – religiju potpuno objasniti, onda bismo vjeru (a bit religije je vjera i religija je tu da služi vjeri) pretvorili u egzaktno znanje. Na taj način bismo ukinuli vjeru, jer bismo je sveli na egzaktno znanje. Tako bismo upali u apsolutizaciju egzaktnog znanja, što također vodi u nasilje. Svoditi vjeru na znanje ili znanje na vjeru nasilno je, i to svodjenje vodi u nasilje. Vjera i znanje su upućeni jedno na drugo, upućeni su na uzajamni dijalog i na uzajamnu korekciju, što vodi skladnom razvoju vjere i znanja.

Religiozni fundamentalizam i sekularni fundamentalizam zapravo su dva oblika dogmatiziranog znanja. Religiozni fundamentalizam najbolje se liječi autentičnom religioznošću i autentičnom religijom, a sekularni fundamentalizam najbolje se liječi kritičkim mišljenjem. Svi oblici vjere i znanja moraju se podložiti kritičkoj prosudbi. Hegel bi rekao da svaka neposrednost (vjera) mora biti posredovana znanjem, ali – unatoč Hegelu i Dennettu – treba reći da vjera ne može biti potpuno posredovana, jer potpuna posredovanost pretvara vjeru u znanje i time čini nasilje nad vjerom i znanjem.

Mile Babić, 1947, redovni profesor i dekan Franjevačke teologije u Sarajevu, doktor teologije i doktor filozofije, stručnjak za Teodoretu Cirskog, Nikolu Kuzanskoga, Ivana Dunsu Skotusa i Hegela. Doktorirao teologiju u Njemačkoj, nedavno i filozofiju u Sarajevu (Hegel kod Abdulaha Šarčevića). Glavni urednik časopisa *Jukić*, potkraj godine objavio knjigu *Hegelova filozofija prava; Država i religija u Hegelovoj "Filozofiji prava"* (IKD University Press Sarajevo – IK Magistrat Sarajevo – Filozofska istraživanja Zagreb, Sarajevo-Zagreb, 2010).

Struka kao okvir za domoljublje

Devetnaestostoljetni romantično-pas-tistički ugođaji još uvijek nadahnjuju južnoslavenske etnohistoriografije

Ladislav Tadić

Milorad Ekmečić:
Dugo kretanje između klanja i oranja; Istorija Srba u Novom Veku (1492-1992), Zavod za udžbenike, Beograd 2008, 616 str. (Biblioteka IASION, knjiga 15; drugo, dopunjeno izdanje)

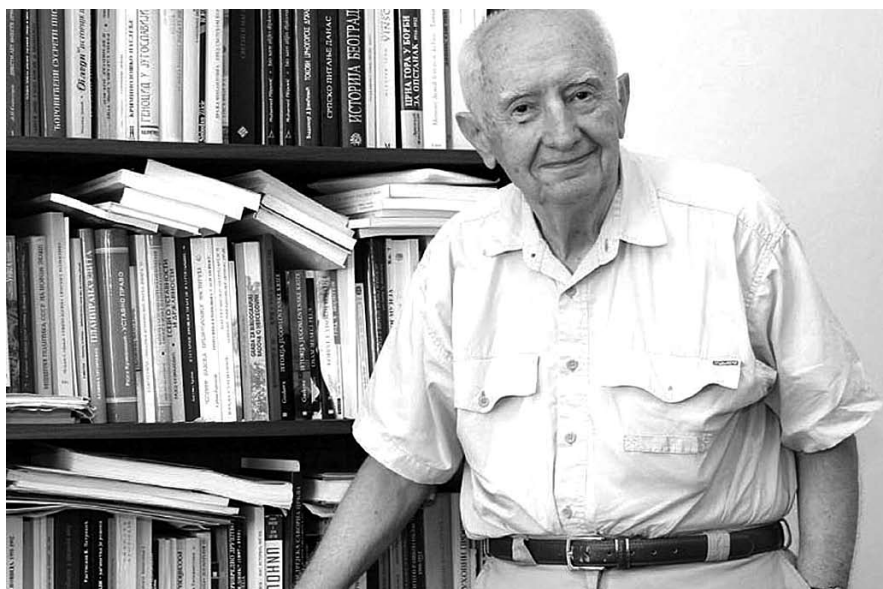
Jure Krišto: *Riječ je o Bosni*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2008, 470 str.

Čudnovat naslov ove knjige je pozajmljen iz ocene dugog hoda srpske istorije koju je 1919. napisao književnik Ivo Andrić” (str. 1). Rečenica kojom se započinje knjiga, postavljena da figurira na početku uvoda kao objašnjenje naslova prilično neobična za djelo ove vrste, upućuje pomna čitatelja na zauzimanje stava nepovjerljivosti: tkogod je pročitao Andrićeva sabrana djela zna da se ni u jednu njegovu velikom djelu, u romanima, u pripovijetkama, u esejistici ili u lirici ne nalazi “ocena dugog hoda srpske istorije” koju je Milorad Ekmečić iskoristio da svoju knjigu o novovjekovnoj historiji Srba naslovi *Dugo kretanje između klanja i oranja*. Bude li se htio upustiti u istraživanje, čitatelj se mora osloniti na jedinu ponuđenu informaciju: Andrić je rečenu ocjenu napisao 1919. godine. Uz njezinu pomoć – pod pretpostavkom da je Andrićeva ocjena tada negdje objavljena, a ne samo “napisana”, kako autor obavješćuje svoga čitatelja – ovo se malo istraživanje pretvara u dugo kretanje između Andrića i Ekme-

čiča. Sâm se u njega nisam upustio, već samo u pretpostavljanje: Andrić je u razdoblju oko navedene godine pripadao pokretu jugoslavenskoga integralizma, u tom je duhu – u širem ili komparativnom kontekstu, vjerojatno misleći na *dvoplemeni/tropolemeni narod* – zapisao vlastiti stav o historijskom trajanju srpskoga naroda; u okviru jugointegralističkih strujanja postojala je suradnja hrvatskih i srpskih pisaca okupljenih oko časopisa *Književni jug*, koji su, osim Andrića, uređivali i u njemu svojim prilozima sudjelovali pisci poput Nike Bartulovića ili Miloša Crnjanskoga, pa je Andrić ocjenu o srpskoj historiji mogao objaviti u tom časopisu. Dok sam procjenjivao veću ili manju uvjerljivost različitih pretpostavaka, zadržavši se dosta dugo – koliko me je Ekmečić još pustio čekati do pronalaska najizvjesnijega rješenja – u sferi najveće vjerojatnosti (naime, da je Andrićev tekst, nastao istom po ujedinjenju 1918. ili nešto prije njega, objavljen kasnije), pomislio sam u kakve bi nevolje upao čitatelj neupoznat temeljito s Andrićem, koji mu se na početku čitanja Ekmečićeva djela postavlja kao zid što ga ne može preskočiti. Istraživanje, samo po sebi nepotrebno i za čitanje Ekmečića neproduktivno, moglo se izbjeći da je autor naveo referenciju izvora iz kojega je posudio i kontekst iz kojega je izlučio naslov svoje knjige.

Strukturu djela tvore šest glava (*Vreme osmanlijskog uspona; Vreme osmanlijskog nazadovanja – “Istočno pitanje”; Srpska revolucija 1804-1815; Borba za nezavisnu nacionalnu državu i neuspeh ujedinjenja nacije, 1815-1878; Od neuspaha ujedinjenja Srba 1878. do ujedinjenja Jugoslavije 1918; Srpski narod u jugoslovenskoj državi 1918-1992*), njima prethode uvod i kratak sintetički članak *Značaj prelaska u Novi vek za srpsku istoriju*, a zadnje su stranice opremljene dvama zemljovidima, popisom literature, bilješkom o autoru i dvama kazalima.

U skladu s primjesama devetnaestostoljetne historiografske produkcije, čiji je zagovor eksplicitan i u najnovijem Ekmečićevu djelu, motivi naroda, narodnih težnja, zaokruženja etničkoga ambijenta

Milorad Ekmečić

i objedinjavanje etničkoga korpusa u njemu, futuristička nužnost nacionalne integracije i predviđeni fatalizam u slučaju njezina neuspjeha, dominantni su elementi na kojima autor gradi svoju sintezu povijesti srpskoga naroda. Antimodernom shvaćanju nacije Ekmečić trajno traži utemeljenje i u njega ulaže golemu energiju; nacija je vječna kategorija, ona nastaje u vremenu i proteže se u vremenski neograničenu budućnost; ona se nadređuje cjelokupnoj stvarnosti u kojoj nastaje i živi njezino biće. Autor čak određuje, uz ostalo, i vremenski raspon potreban za formiranje bića nacije koje je personalizirano, lišeno amorfnosti i nedorečenosti: tipičan starinski pojam kojem su dinamičnost mase i njezina historijska misija familijarne odrednice. Stoga on odbacuje sve moderne teorije kojima je svojstvena pozicija iz koje se nacija promatra kao masa podložna jedino političkoj manipulaciji: Ekmečićev pojam nacije označuje povedenost etničke mase jednom i jedinstvenom voljom, zajedničkim programom i unaprijed određenom misijom.

Budući da su – jednako kao u njegovim prethodnim djelima – Ekmečićevi uvidi ostali na razini starih spoznaja, u *Dugom kretanju između klanja i oranja* zanimljivi su samo sadržaji posvećeni 20. stoljeću, a prethodni se dio može svesti na opetovanje već stečenih spoznaja temelje-

nih na metodama što ih autor primjenjuje ne samo na rano novovjekovlje nego i na razdoblje u suvremenoj historiografiji poznato kao postmoderna.

Jednu od takvih metoda čitatelj uočava već u dijelu u kojemu se nacija i jezik poistovjećuju, u skladu s davno odbacnim i danas, čak i na prostoru slavenskoga Juga prilično suspektim Fichteovim izjednačenjem jezika i nacije: teoriji fichteovskoga ili herderovskoga tipa *lingvonacionalizma* Ekmečić nije odolio nikada. Kad, međutim, u postojeću diskurzivnu mrežu uvodi raspravu o standardizaciji srpskoga jezika, on počinja metodološke propuste slične onima o vrednovanju uloge Jerneja Kopitara, a zaobilazeđu Bartola Kašića i prijepornih pitanja suvremenih lingvističkih nesporazuma oko paralelizama između Kašića i Vuka Karadžića. Prenošenje jezičnonacionalističke teorije u najnovije djelo samo je kontinuitet autorovih teorijskih zagovora iz *Istorije Jugoslavije* kojoj je, uz Ivana Božića, Simu Ćirkovića i Vladimira Dedijera, jedan od koautora. Tada, još sedamdesetih godina prošloga stoljeća, iznesene teze nisu bile lišene političkoga angažmana: pojavljuju se u času zamaha decentralističkih težnja unutar jugoslavenske politike kao činitelj jugoslavenskoga unitarizma, pod kojim je nedvosmisleno zamjetan Ekmečićev zagovor velikosrpske ideologije. Istu tezu o je-

ziku kao integrativnom činitelju autor pronosi i kroz dvosveščano djelo *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*.

Kao dobro obaviještenu povjesničaru, Ekmečiću nikada – kao, na primjer, mnogobrojnim njegovim južnoslavenskim kolegama – nije manjkalo strasti za stranu literaturu kojom se koristio u svojim radovima, kadšto selektivno (kad autori koji teze slične njegovima zastupaju i obrazlažu na način sličan njegovu), kadšto s protivljenjem (kad ponuđenoj tezi suprotstavlja svoju). Jednako i u povijesnoj znanosti i u teorijskim razmatranjima. Objašnjavajući položaj *srpske revolucije 1804-1815*, u sklopu općega *doba demokratske revolucije (1776-1830/49)*, zanimljiv je način na koji se suprotstavlja britanskom historičaru Ericu J. Hobsbawmu i američkom Lefkenu S. Stavrianosu; na njihovu tezu, po kojoj Srbi u revolucionarnom razdoblju nisu vojevali za samostalnu državu, Ekmečić postavlja analognu protutezu o besmislenosti takve tvrdnje, jer “bi bilo isto kao tvrditi da Francuzi, sa pomirljivim zahtevima u početku revolucije 1789, nisu udarili temelje republici, koju će proglasiti nekoliko godina kasnije” (str. 126). S dodatkom da je destaljinizirana historiografija došla do zaključka da je temeljno socijalno pitanje u prvoj fazi revolucije bilo agrarno.

Sadržajnu zanimljivost, kojom su prožeta i ranija Ekmečićeva djela, tvore portreti, uglavnom protegnuti kroz nekoliko tematski srodnih pasusa. Evo dvaju (fragmentiranih) primjera.

O Stjepanu Radiću: “Među nedovršenim ljudima, koji dominiraju jugoslovenskom politikom 1918, Stjepan Radić je bio izuzetna ličnost – pola kafanski političar, pola religiozni mesija. [...] Mane su mu bile preterana govornost i naglo menjanje suštinskih ubjeđenja, ali je bio nezamenjiv u građenju političke stranke u svakom zaseoku i predgrađu. Bio je jedini političar čija kritika Katoličke crkve, koja je otuđivala pravoslavne i muslimanske seljake, ima podršku i katoličkih popova. Nikad se nije odricao planova da stvara hrvatsku dr-

žavu do reke Drine, asimilovanjem svih vera i drugih etničkih grupa u jednoj preporođenoj Katoličkoj crkvi u kojoj bi opštine naimenovala sveštenike, a ne bi bili postavljeni od biskupa. [...] Hrvatska seljačka stranka je, pod vođstvom okretnog i za balkansku politiku najtalentovanijeg Stjepana Radića, do 1925. uspjela da bude zastava svih kriza i društvenih neuspjeha. [...] Na jednom predizbornom govoru 1923. u Zagrebu, Siton Votson je verovao da je neka čašica više bila razlog da je ministre nazivao magarcima i prema kralju bio grub. Nije jednostavno zaključiti za kakve se ciljeve borio vođa Hrvatskog seljačkog pokreta. On je, bez sumnje, bio vešt političar, uvek u okviru moralne delatnosti pacifističkog karaktera, zbog kojeg su i propadali svi povremeni planovi o revoluciji. Izuzetno obrazovan na francuskim izvorima, plodan pisac i neumoran govornik, on na srpskoj strani nije imao sebi ravnog političara. Kao ličnost i intelektualac, impresionirao je kralja Aleksandra posle pomirenja. Za one koji nisu bili u stanju da shvate naglo menjanje programskih i konačnih ciljeva, on je izgledao balkanski prevrtljiv i prosečan intelektualac vaspitan u dogmi o misiji hrvatskog naroda da na granici sa Istokom čuva tu svetu granicu. [...] Iako je Radićevo pomirenje sa srpskom monarhijom, prekidanje veza sa ruskim komunizmom i odricanje od republikanskog ideala izazvalo razočarenje u hrvatskoj opoziciji, on je od svoje stranke tada stvorio jedan odlučujući faktor održanja države. Krleža mu se rugao kako će se seljački ‘Stipica’ znojiti na dvorskim balovima, nevešt pod frakom u plesu sa mladim princezama” (str. 374, 415-6).

(Ne uzevši u obzir Krležin potonji promijenjen stav prema Radiću, Ekmečić ga promatra kao prevrtljivca, kalkulanta, vješta manipulatora, i ruga se njegovim političkim proturječjima ne videći u njima politički pragmatizam sličan Mačekovu, kojega drži – s podosta prava – Radićevim politički slabim nasljednikom.)

O intelektualnom profilu državnika Josipa Broza: “U njegovom životu knjiga je igrala malu ulogu, sem onih sa njego-

vim fotografskim portretima, koje ga prikazuju kako pomno čita stare knjige sa zlatotiskom iz kraljevske biblioteke. Pismenost mu nije bila bolja strana obrazovanja. On ne piše, niti sam na kongresima čita referate, ili iza sebe ostavlja bilo kakve pismene projekte, zaključke ili teorijske rasprave. Za velikog državnika ga je kvalifikovala intuicija i poznavanje karaktera ljudi” (str. 524).

Literatura o Titu narasla je kvantitativno do nepreglednosti, pa je očekivanje da Ekmečić, kao poznavatelj starih i novih relevantnih spoznajama o njemu, ponudi njegov portret neusporedivo izdašniji od ovoga ostalo iznevjereno. Kao ocjenu o titizmu – u iskazu označenu u formi navoda, bez bilješke o autoru – on nudi stav: “Titoizam nije progres od staljinističkog totalitarizma ka demokratiji, nego degeneracija od staljinizma ka katoličkim totalitarnim diktaturama Srednje Evrope između dva svetska rata” (str. 532). Ovaj stav postaje objašnjiv uvidom u način na koji je Ekmečić stvorio predodžbu o ulozi Katoličke crkve u europskoj prošlosti, navlastito onoj među Južnim Slavenima: moć koju pripisuje Katoličkoj crkvi razmjerna je samo njezinoj volji za moć, ali nerazmjerna njezinim stvarnim mogućnostima za dominaciju u političkoj sferi. S druge strane, iz razloga sličnih onima koji destimuliraju istraživanje uloge religijskih sistema u političkom životu i u sistemskoj sferi općenito, Ekmečićevo je zanimanje ulogom Katoličke crkve znatno veće od njegova tematiziranja iste uloge Pravoslavne crkve, osim u posebnim slučajevima kad, na primjer, o objema ima nepovoljan stav (“Kosmički duboka provalija malih, nebitnih i slučajno nastalih razlika stajala je na putu da se hrišćani na dve strane susretnu u jednom selu”, str. 240). U skladu sa svojim dotadašnjim i, pokazat će se, trajnim stavom o ulozi religije u stvaranju konfesionalnih nacija, Ekmečić u njoj, uz zapadne države i Vatikan, vidi krivca za raspad druge Jugoslavije: “Religija je postala vododelnica nacije i time okončala dugi istorijski proces razaranja kohezionog tkiva Balkanskog poluostrva. Stvorene su opresivne religiozne države i to je progla-

šeno pobjedom demokratije nad nasiljem prošlosti” (560).

Moglo bi se s velikom vjerojatnošću tvrditi da nema nijednoga suvremenog srpskog povjesničara koji je Katoličkoj crkvi posvetio toliku spoznajnu energiju i uložio mnogo strpljenja u istraživanje njezine prošlosti, kako je to učinio Milorad Ekmečić. Naravno, spoznajni rezultati o njoj nešto su posve drugo, usklađeni s njegovim stajalištima, a zapravo općim mjestima srpske nacionalističke historiografije, o urotničkoj naravi katoličkih pokreta. A urotâ ima više od jedne. Tu su, osim Vatikana, još i Sjedinjene Američke Države, Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo, kadšto Rusija i Francuska. Međutim, u njegovu pripisivanju krivnje vanjskopolitičkim činiteljima ima stanovite istine: u sudaru interesa tzv. velikih sila najviše trpe prostorno najmanje državne tvorevine, ali njihov nepovoljan položaj nije posljedica urotničkih nakana velikih sila prema *malim narodima*, nego posljedica konkretnih poteza u ostvarivanju njihovih vanjskopolitičkih ciljeva. Evo primjera kako Ekmečić u urotnički kontekst smješta pojavu ustanka protiv fašizma iz Drugoga svjetskog rata: “Osnovni motiv ustanka je pobuna protiv apsurdnosti da se razori država Jugoslavija, koja je u mucu i znoju generacija bila prirodno stvorena od istorije i da se na njeno mesto postavi izmišljena Velika Hrvatska, kao balkanski hegemon, stvorena na veštački način, laganim procesom prerastanja elitnog tipa nacionalizma u masovni tip. Ne samo velika država, nego i hrvatski narod nastao je sa zakašnjenjem i nikada u istoriji nije bio takav faktor kakav mu se na dlanu volje Vatikana i nemačkih nacista ponudio” (str. 454). Krivnju sličnu ovoj autor ponovno lijepi na urotničke sile koje su srušile socijalističku Jugoslaviju, a kontinuitet urotničkoga djelovanja velikih sila nastavlja se do pitanja o opstanku Republike Srpske, posljednjega bastiona srpske etničke zastupljenosti na zapadnoj strani balkanskoga Rubikona.

Tragičnost i njezin djelomičan opoziv u intervalima lišenima ratova, kojima

Ekmečić obilježuje cjelokupnu srpsku novovjekovnu historiju, njezin hod “između klanja i oranja”, tvore kontinuitet sa sudbinom srpskoga naroda u 20. stoljeću, u kojoj on prepoznaje repliku dugovjekih nesreća: naslovi dvaju poglavlja posljednjega dijela knjige (*Srbi u vreme agonije unitarne Jugoslavije; Srbi u vreme agonije federativne Jugoslavije, 1945-1992*) prate *agonalan prolazak Srba kroz dvije južnoslavenske države*. Naravno, to je kretanje zadnjih pet stoljeća i na kraju uvoda i na kraju knjige dovedeno do (verbalno ponešto ublažena) paroksizma: “Svesno se dugoročno ruši pravo naroda Balkanskog poluostrva da sami od sebe i iznutra svojih državnih organizacija mogu integrisati i stabilizovati ovaj deo Evrope. Tu je zaista udarena konačna granica napora sedam vekova da li će Turci, ili Srbi, biti novi integrativni faktor na ruševinama bezuspešnih vizantijskih pokušaja integrisanja balkanskih Slovena” (str. 13), ili: “Budućnost gledamo kroz tamu” (str. 563). Tako bi se imalo ostvariti fatalističko pretkazanje u slučaju neuspjeha srpske nacionalne integracije i kraha borbe za zaokruženje srpskoga *Lebensrauma*. Zacijelo, sve je ovo nedvosmislena poruka susjedima da neće imati mira tako dugo dok misija ove etničke mase ne bude u potpunosti ostvorena.

(Fatalizam je protegnut i na razdoblje onkraj godine koja čini gornju vremensku granicu tematskoga opsega knjige: nakon 1992, godine stvaranja Republike Srpske, u Ekmečićevoj se interpretaciji nastavlja *agonija srpskoga naroda*. Banjolučkim referatom *Istorijske i strateške osnove Republike Srpske*, pročitanim na znanstvenom skupu *Republika Srpska – 15 godina opstanka i razvoja* održanu 26. i 27. lipnja 2007, Ekmečić je postavio očekivanu tezu: “Ako bismo uslovno i prihvatili zaključak da je Republika Srpska plod genocida – kao što današnji protivnici mira običavaju da kažu – onda bi ta rečenica morala da glasi da je Republika Srpska plod genocida nad srpskim narodom, a ne na drugim narodima od njega. Republika Srpska je ostatak ostatka srpske etničke zajednice zapadno od reke Drine.”)

Osim interpretativnih pogrešaka, od kojih su neke navedene i opisane u prethodnim pasusima, u knjizi ima i faktografskih propusta. Evo dvaju primjera. Krunoslav Draganović za Ekmečića je franjevac (zapravo svjetovni svećenik Vrhbosanske nadbiskupije), a Oton Knežević “domobranski oficir” (zapravo činovnik u vladi NDH).

***

Jednako svoja povjesničarska razmišljanja, devetnaestostoljetne historiografske koncepcije, usmjeruje Jure Krišto, zacijelo, s neusporedivo slabijim utemeljenjem i još slabijim obrazloženjem. Njegova knjiga *Riječ je o Bosni* nije sinteza, ne teži totalnoj eksplikaciji fenomena, nego obuhvaća samo izabrane segmente prošlosti. Nastala kompiliranjem već objavljenih tekstova, uglavnom u periodičnim publikacijama, i ponešto novih, ona nije povjesničarska već publicistička knjiga [podijeljena na uvodni dio, četiri glave (*Razdoblje Austro-Ugarske: Povratak Bosne i Hercegovine u zapadnoeuropski kulturni krug; Hrvati Bosne i Hercegovine u Kraljevini SHS; Nezavisna Država Hrvatska; Razdoblje komunističke Jugoslavije*), na petnaest priloga, na popis literature i na imensko kazalo], premda je njezin autor formalno kvalificiran historičar, dvostruki doktor znanosti. Naravno, ni znanstvenicima ne treba uskratiti pravo na produciranje publicistike, ali razlozi za zamjerke uvijek se pojavljuju u času kad se u kvalificirana stručnjaka pojavi pomanjkanje osjećaja za razlikovanje znanstvenoga i publicističkoga djela.

Suvremena je hrvatska historiografija manjim dijelom – sadržajno slično razdoblju Preporoda, ali s povećanim intenzitetom – nastavila biti medij nacionalne integracije, po modelu funkcije kulture percipirane devedesetih godina prošloga stoljeća. Krišto je, uz nekolicinu sličnih povjesničara, tvorac loše katoličke historiografije. Premda je njezin epistemološki status uvijek na rubu između znanosti i publicistike, ona je ipak ukazala na pro-

mjenju nastalu potkraj 19. stoljeća: nakon katoličkoga kongresa 1900. godine, kojim je naznačena granica između staroga i novoga etnokonfesionalnog modela, završava faza *katoličkoga hrvatstva* (Mario Strela), a započinje se faza *hrvatskoga katoličanstva*, kojemu istom tada postaje pandan *srpsko pravoslavlje* ili, u manjoj mjeri, *srpsko svetosavlje*.

Tematski svijet autorova djela ograničen je nedavnom prošlošću bosanskohercegovačkih Hrvata, dodatno sužen na autorovu zavičajnu povijest, na Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*, na uspostavljenju redovitu crkvenu hijerarhiju (1881), na razdoblje NDH, na bosanske franjevce i na raspravu o djelu Ivana Lovrenovića *Bosanski Hrvati; Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikrokulture*. Da po svim simptomima Krišto pripada lošoj znanosti i intenzivnu nacionalno-integracijskom, hrvatskokatoličkom ideološkom pokretu, čije smjernice prožimlju i njegove formalno znanstvene tekstove, najpouzdanije se očituje u načinu obrađivanja posljednjih dviju tema.

Koncentriran do potpune pasioniranosti na ulogu Udruženja katoličkih svećenika "Dobri Pastir" (djelovalo od 1950. do 1990), čija su vitalna snaga bili franjevci provincije Bosne Srebrene, Krišto lijepi svoje ideološke plakate na svrhu postojanja i djelovanje Udruženja, i – ne bez osjećaja moralno-intelektualne nadmoći – diskvalificira njegovo vodstvo kao izdajničko, pripuzničko, režimsko, etc. Naravno, on optužuje Udruženje za djelovanje u korist režima (izbjegavši nabrojiti te koristi), premda je ono djelovalo samo u korist boljšega statusa svojih članova, a svrha mu je bila uspostava *modus vivendi*, radi normalizacije svakidašnjega života dotad obespravljenih katoličkih svećenika, barem onih koji su mu formalno pripadali. Svojim zaključcima ne traži utemeljenje u učinku djelovanja Udruženja, nego samo u sumnjivim (udbaškim) izvorima. A, upustivši se u istraživanje sa zacrtanom nakanom, izvore, dakako, nije ni morao provjeravati. Zamjerke što ih Krišto izriče o Udruženju, suprotstavivši ga djelovanju

vrha crkvene hijerarhije, formulirane su ideološki tendenciozno: kad bi stavove o njegovoj historijskoj ulozi provjerio na učincima djelovanja u svakidašnjoj životnoj stvarnosti, kad bi pomno pročitao sva njegova izdanja i u njima sadržana izvješća, kad bi uočio da izdanja Udruženja donose sve relevantne crkvene dokumente, njihove prijevode i opsežne komentare, kadšto u izobilju, a kadšto i u preobilju, članke posve sukladne katoličkoj teologiji i mjerodavnu crkvenom naučavanju, tad bi i stavovi autora ideološki posve nenaklonjena politici mirne koegzistencije Crkve i (boljševičke) države bili znatno drukčiji. (Rješavanje prijepora, potenciranih devedesetih godina prošloga stoljeća i protegnutih do danas, o tome da li su mjerodavne vlasti Katoličke crkve u Jugoslaviji (pojedini dijecezanski biskupi) dopustile osnutak i djelovanje udruženja nastalih u poratnom razdoblju, može biti relevantno samo još za katoličku historiografiju.) Stoga on nema potrebu za provjeravanje učinaka, nego samo za lijepljenje ideoloških plakata. Tko god prihvati autorovu ideološki nedvosmisleno jasnu nakanu – da Udruženje i njegove članove proglasi režimskom institucijom, odnosno režimskim ljudima – tad bi morao i Katoličku crkvu u Hrvatskoj i u BiH i sve njezine biskupe za NDH proglasiti režimskom institucijom, odnosno režimskim biskupima (među kojima je, na primjer, samo Ivan Evandelist Šarić, vrhbosanski nadbiskup, bio iznimka, za razliku od većine hrvatskih biskupa koji nisu davali otvorenu podršku Pavelićevu režimu, ili su mu se, u većoj ili manjoj mjeri, protivili). Besmislenost takvih identifikacija proizlazi iz namjenski protumačenih sadržaja kao zlopotreba principa implikacije.

Evo jedan primjer. Josipa Markušića, u autorovoj optici, postavila je jugoslaven-ska tajna služba na poziciju provincijala kako bi vlast mogla Udruženje osnovati, kontrolirati i njime upravljati, a sve se temelji na dvojbenim dokazima iz provenijencije iste tajne službe, koji nisu ni transparentni, niti je utvrđena njihova vjerodostojnost. (Osobito je zanimljiv način na koji, morfološki inovativno, autor sklanja

naziv te službe: preinačivši početni oblik "UDB-a" u "UDBA", Krišto ga sklanja kao "UDBA-e", "UDBA-i", etc, a gdješto dodaje i pridjev "UDBA-in, -ina, -ino".) Daka-ko, njezini se novootkriveni dokumenti koriste selektivno, pa su neki dosjei dostupni, a nekima se gubi trag i u Hrvatskoj i u BiH, premda se zna da su postojali ili još postoje u saveznom središtu; tako je, na primjer, uklonjen autentičan dosje Krunoslava Draganovića, a njegova se dostupna verzija svodi na Draganovićev fabulozan iskaz formalno dan po dolasku u Jugoslaviju.

Još 1949. godine Czesław Miłosz napisao je pjesmu tematski primjenjivu na povjesničare naklonjene strukovnu inženjeringu (prva dva stiha): "Tko govori o povijesti uvijek je siguran / Mrtvi neće ustati da svjedoče protiv njega."

Oko istoga fokusa kreće se autorova kritika navedene knjige Ivana Lovrenovića: intelektualno plitko, ideološki prozirno, slabo utemeljeno i još slabije formulirano. Naravno, kao u slučaju većine ideološki inspiriranih tekstova kojima je autorska uljudnost prva faza uvoda u (pamfletski) sadržaj, i Krišto u uvodnom pasusu hvali Lovrenovića kao dobra pisca čije tekstove čita sa zanimanjem. Zainteresiranu čitatelju, ako se takav nađe, preporučujem da ne vjeruje autorovoj pohvali, jer i njezina nesolidna formulacija ukazuje na autorovu neiskrenost i njegovo nerazumijevanja Lovrenovićevih tekstova. Samo, dok poziv na nevjerovanje pohvali ne moram obrazlagati, neslaganje s autorovom kritikom Lovrenovića moram.

Ukratko, primijenivši metodu opisanu u prethodnom pasusu, iz Lovrenovićevih tvrdnja Krišto iščitava sadržaje koji u njima figuriraju drukčije nego u autorovoj optici, ili pak projicira značenja kojih u njima nema; u tom se rasponu kreću metodološke pogreške. Jedna je, uz ostale, prilično rijetka i u lošoj publicistici: posvemašnja metodološka zbrka, kojoj Krišto dodaje osobne simpatije ili odbojnosti. Evo, u jednom pasusu, primjera i za je-dno i za drugo. Posvećujući sadržajima Lo-

vrenovićeve knjige čitavo poglavlje (str. 349-71), on tvrdi da nije "siguran da je uopće uputno kritički se odnositi prema Lovrenovićevu tekstu, jer to su izričaji, možda je bolje reći uzdasi zaljubljenika u Bosnu i bosanske fratre. O ljubavima nije, dakako, ni potrebno ni uputno sporiti se niti je moguće 'urazumiti' zaljubljenika o pogrešno izabranoj ljubavi" (str. 350). Ali, upadljiviji od njih autorovi su opetovani pokušaji lijepljenja ideoloških plakata. Svjetonazorsku razliku između autora i kritiziranoga, čini se, najbolje bi objasnio sam Lovrenović razlikom dviju paradigma, markušićevske i stepinčevske, životno orijentirane i konzervativno samodostatne. Opreku kao svjetonazorski sudar najzornije je potvrdila prošlost koja nije postala historija, nego je nastavila živjeti u svjetonazorskom polju kojem pripada Krišto. Ona se može otčitati gotovo u svakoj autorovoj rečenici, a analitički pristup nije potreban: svaki bolji gimnazijalac, opremljen dostatnim znanjem i spoznajnom otvorenosću, mogao bi, bez ikakvih analitičkih napora, dekonstruirati neutemeljenu kritiku.

Zbog ovakvih osobina autora je lako strukovno odbaciti, u toj lakoći nema ništa problematično, osim jednoga elementa koji se nalazi onkraj same strukovne kritike. Ovom se autoru, institucionalno i svjetonazorski blisku kleričkim krugovima, posrećilo, kao još nekolicini, da ustanovljuje hrvatsku katoličku historiografiju, pa valja očekivati da će njihova znanost još zadržati kritički nesposobne pojedince u zabludi.

***

Lijepljenje ideoloških plakata na pronađene povijesne krivce zajednička je akcija dvojice povjesničara. Samo, dok je Ekmečić pročitao svu relevantnu građu o svome predmetu, uložio u istraživanje veliku energiju i zanimljivo, kadšto i provokativno formulirao svoje stavove, Krišto nije učinio ništa od toga. Premda obojica pripadaju spavačima koji snivaju devetnaestostoljetni historiografski san, drugoga

se može lako zanemariti, ali prvoga ne može: kritička dekonstrukcija prvoga može biti spoznajno korisna, dok u slučaju drugoga ona nije ništa više od gubitka vremena. Žilavost romantičkoga pasatizma – da se poslužim sintagmom Zorana Kravara – još uvijek nadahnjuje južnoslavenske etnohistoriografije.

Formalnu slabost paralelna prikaza djela dvojice autora čini usporedba neusporedivoga: stavivši Ekmečića i Krišto – autore posve različitih intelektualnih i strukovnih formata – u isti tekst, logikom sama okvira, ne hoteći, umanjio sam prvoga, a uvećao drugoga. U skladu pak sa strukovno odgovarajućim autorskim formatom, na primjer, prikladniji od ovoga bio bi usporedan prikaz Ekmečićeve knjige i posljednjega djela njegova beogradskoga kolege, nedavno preminuloga Sime Ćirkovića, naslovljena *Srbi među europskim narodima*, objavljena u hrvatskom izdanju iste godine kad se pojavilo Ekmečićevo u drugom beogradskom izdanju. A takav bi prikaz, zacijelo, zahtijevao analizu dublju i širu od one koja se minimalno provodi u recenziji.

Ladislav Tadić, 1980, Sarajevo, studirao filozofiju i teologiju, zanima se književnoteorijskim i povijesnim temama (osobito kasnom antikom i srednjim vijekom). Trenutno piše knjigu o tzv. bogumilskom kompleksu u djelu Miroslava Krležu.

Dva Churchilla

Churchillu se dogodilo da demokrati diljem britanskih kolonija protiv njega pjevaju njegove vlastite budnice – nova knjiga Richarda Toyea, jednog od najbistrijih mladih britanskih povjesničara

Johann Hari

Richard Toye: *Churchill's Empire; The World That Made Him and the World He Made* (Churchillovo carstvo; Svijet koji ga je stvorio i svijet koji je stvorio), Macmillan, 2010, 484 str, cijena 25 £

Winston Churchill ostat će zapamćen kao čovjek koji je vodio Britaniju kroz njezine najslavnije trenutke – ali što ako ju je odveo i u one najsrमतnije? Osim što je na noge podigao čitavu naciju kako bi spasio svijet od nacista, što ako se istovremeno borio za surovu prevlast bijelog čovjeka i za vlastitu mrežu koncentracijskih logora? Ovo goruće pitanje izvanredne i uznemirujuće nove povijesti Richarda Toyea pod nazivom *Churchillovo carstvo* dopire čak do Ovalnog ureda.

George W. Bush postavio je veliku namrgođenu bistu Churchilla pokraj svojega radnog stola u Bijeloj kući, pokušavajući se na taj način poistovjetiti s Churchillovim herojskim otporom fašizmu. Barack Obama poslao ju je nazad u Britaniju. Nije teško pogoditi zašto: za vrijeme Churchillove vladavine njegov djed, Hussein Onjango Obama, porijeklom Kenijac, dvije godine je bio zatvoren i mučen bez suđenja samo zato što se opirao Churchillovu carstvu.

Mogu li se pomiriti ta dva nespojiva Churchilla? Živimo li istovremeno u svijetu koji je on pomogao spasiti i u svijetu koji je pomogao uništiti? Toye, jedan od najbistrijih mladih britanskih povjesničara